

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

ӘОЖ: 378.091.12

Қолжазба құқығында

КУАНЖАНОВА КУНДЫЗ ТУГЕЛБАЕВНА

Білім беру субъектілерінің тұлғалық-кәсіби қасиеттерін дамыту

6D010300 – Педагогика және психология

Философия докторы (PhD)

ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация

Отандық ғылыми жетекші:
Психология ғылымдарының докторы,
профессор Ж.И.Намазбаева

Шетелдік ғылыми кеңесші:
PhD доктор, профессор И.Кисач
(Түркия, Анкара)

Қазақстан Республикасы
Алматы, 2015

МАЗМҰНЫ

НОРМАТИВТІК СІЛТЕМЕЛЕР	3
АНЫҚТАМАЛАР	4
БЕЛГІЛЕУЛЕР МЕН ҚЫСҚАРТУЛАР	5
КІРІСПЕ	6
1 БІЛІМ БЕРУ СУБЪЕКТІЛЕРІНІҢ ТҰЛҒАЛЫҚ-КӘСІБИ ҚАСИЕТТЕРІ ДАМУЫНЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ - ӘДІСНАМАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ	13
1.1 Философия, психология және педагогика ғылымдарындағы «тұлға» ұғымының мәні	13
1.2 Білім беру субъектілері тұрғысынан ЖОО оқытушыларының тұлғалық-кәсіби қасиеттеріне сипаттама	36
1.3 Білім беру субъектісі тұрғысынан ЖОО оқытушыларының өзін-өзі белсендіруі – тұлғалық-кәсіби дамуының негізі	59
2 БІЛІМ БЕРУ СУБЪЕКТІЛЕРІ – ЖОО ОҚЫТУШЫЛАРЫНЫҢ ТҰЛҒАЛЫҚ-КӘСІБИ ҚАСИЕТТЕРІ ДАМУЫН ЭКСПЕРИМЕНТТІК ЗЕРТТЕУ	84
2.1 Білім беру субъектілері – ЖОО оқытушыларының тұлғалық-кәсіби қасиеттері дамуын эксперименттік зерттеу жұмысын ұйымдастыру және анықтаушы эксперименттің нәтижелері	84
2.2 Білім беру субъектілері – ЖОО оқытушыларының тұлғалық-кәсіби қасиеттері дамуын психологиялық қамтамасыздандыру	105
2.3 Қалыптастырушы эксперименттің нәтижелері	150
ҚОРЫТЫНДЫ	157
ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ	159
ҚОСЫМШАЛАР	170

НОРМАТИВТІК СІЛТЕМЕЛЕР

Бұл диссертациялық жұмыста келесі нормативтік құжаттарға сілтемелер көрсетілген:

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» 2007 жылғы 27 шілдедегі №319-III Қазақстан Республикасының Заңы (Берілген өзгерістер мен толықтыруларымен, 2015.21.07).

Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандартын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2010 жылғы 19 наурыздағы № 130 бұйрығы (наурыз, 2010 ж.).

Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы (Берілген өзгерістер мен толықтырулармен, 2014.12.08).

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан - 2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси амалы атты Қазақстан Халқына Жолдауы (желтоқсан, 2012 ж.).

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты Қазақстан халқына Жолдауы (17 қаңтар, 2014 ж.).

Қазақстан Республикасының президенті Н.Ә.Назарбаевтың Ұлт жоспары «100 нақты қадам» бағдарламасы (20 мамыр, 2015 ж.).

АНЫҚТАМАЛАР

Бұл диссертациялық жұмыста келесі терминдерге сәйкес анықтамалар қолданылған:

Білім беру – қоғамдағы әлеуметтік топтарды мәдениетке және өркениетке қосатын, әлеуметтік тәжірибелерді зерттейтін әлеуметтік-педагогикалық үдеріс.

Тұлға теориялары – тұлғаның мәні, даму заңдылықтары туралы болжамдардың немесе көзқарастардың жиынтығы.

Тұлғаны зерттеу – тұлғаның нақ қазіргі жағдайда кім екенін және осы жағдайға қалай жеткендігін анықтау.

Тұлға – әлеуметтік-мәдени ортада, біріккен іс-әрекет үдерісі мен қарым-қатынаста пайда болатын адамның ерекше сапасы, саналы іс-әрекет субъектісі.

Субъект – өзін-өзі өзгертетін, өзін-өзі дамытатын, түрлендіретін, белсенді әрекет ететін адам немесе ұжым.

Оқытушы – өскелең ұрпаққа білімді жеткізетін, адам бойында адамды бекітетін, адамды жасау борышы міндеттелген жоғары санатты маман.

Оқытушылардың кәсіби әрекеті – бұл психологиялық, педагогикалық, өндірістік-технологиялық қызметтерден тұратын кіріктірілген іс-әрекеттердің жиынтығы

Қасиет – маңызды, қажетті заттарға тән, бұрынғы қалпына келмейтін ішкі және сыртқы белгілер жүйесі, сапаны дамытудың алғышарты.

Тұлғалық-кәсіби қасиеттер – іс-әрекетті тиімді жүзеге асыруға қажет сапалардың алғышарты, әлеуетті мүмкіндігі, өзара әрекетке түсу барысында орын алатын тұлғалық ерекшелік.

Құзыреттілік – теориялық білімін өзінің кәсіби әрекетінде, мәселелерде шешуде, өзінің жеке өмірінде тиімді, сапалы қолдана алу қабілеті.

Деформация (лат. deformation) – ішкі және сыртқы факторлардың өзара әрекеттерінің нәтижесінде пайда болған кез-келген өзгеріс.

Кәсіби деструкциялар – тұлға құрылымындағы еңбек табысына және осы үдеріске қатысушылардың арабайланысына теріс әсер беретін өзгерістер.

Психологиялық қамтамасыздандыру – адамның үйлесімді дамуы, табысты жұмыс жасауы мен оқуы үшін нақты әлеуметтік ортада әлеуметтік-психологиялық шарттарды құруға бағытталған, әлеуметтік-психологиялық қамтамасыздандырудың шеңберінде қолданылатын дербес диагностикалық, қалыптастырушы және түзету технологиясынан тұратын кешенді көмек көрсету үдерісі.

Психотехнология – тұлғаның дамуына бағытталған психологиялық әсер ету әдістерінің мақсатқа бағытталған тұтас жүйесі.

Тұлғалық өсу – өзін-өзі дамыту, өзін-өзі жетілдіру, өзін-өзі тәрбиелеуге бағдарланған қалыптастыру үдерісі.

Тұлғалық-кәсіби өсу – кәсіби іс-әрекетінде жүзеге асатын тұлғаның кәсібилігіне қарай бағытталған үдеріс.

БЕЛГІЛЕУЛЕР МЕН ҚЫСҚАРТУЛАР

Бұл диссертациялық жұмыста келесі белгілер мен қысқартулар қолданылған:

ҚР	Қазақстан Республикасы
ЖОО	Жоғары оқу орны
PhD	философия докторы
ҚР БҒСБК	Қазақстан республикасының білім және ғылым саласындағы бақылау комитеті
ҚазҰПУ	Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті
ҒЗИ	Ғылыми зерттеу институты
АӨМУ	Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті
т.б.	тағы басқалары
ЭТ	эксперименталды топ
БТ	бақылау тобы
ТЖ	топ жетекшісі

КІРІСПЕ

Зерттеудің көкейкестілігі. Қазіргі жаһандану жағдайында мемлекеттің әлемдік білім кеңістігіне енуі барысында болашақ мамандарды даярлаудың сапасын жақсарту мәселесіне баса назар аударылып отыр [1-6]. Осы тұрғыдан Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаев Ұлт жоспары [6] «100 нақты қадам» бағдарламасында «Ұлттың дамыған мемлекеттердің отыздығына кіруі үшін адам капиталының сапасын көтеріп, кадрлардың бәсекелестік қабілетін арттыруымыз қажет» – деп, нақты тапсырмаларды міндеттеген болатын.

Осыған орай, ағымдағы заманауи білім беру әлемнің жетекші мемлекеттерінің бәсекеге қабілетті талаптарына және инновациялық даму моделінің стратегиялық дамыту бағытына сәйкес құрылуы қажет. Бұл жағдай әлемдік білім беру кеңістігінде жан-жақты интеграциялық білімге құмар, күнделікті өзгерістерге тез бейімделетін, өз бетімен шығармашылық іс-әрекеттер жасай алатын, әлеуетті, зияткер ұлтты қалыптастыруды талап етіп отыр.

Ал бұл болса, білім беру субъектілері бойында белсенділік, бастамашылдық, өзін-өзі анықтау, өзін-өзі белсендіру, өзін-өзі жетілдіру, өзбетімен шешім қабылдау сияқты тұлғалық-кәсіби қасиеттерін дамыту қажеттілігін арттыра түседі.

Жоғары оқу орнындағы (ЖОО) білім беру субъектілерінің негізгілерінің бірі болып оқытушы саналатыны белгілі. Ал заманауи педагогтың білім беруді ізгілендіруде, білім алушыларды оқыту мен тәрбиелеу үрдісінде олардың әлеуметтік рөлінің басымдығы маңызды болып табылады. Осыған байланысты олардың құзыреттілігінен, шығармашылығынан және тұлғалық-кәсіби қасиеттерінің дамуынан білім беру сапасын артуы мен нәтижелігі талап етеді.

Мұғалімнің тұлғасының дамуы мәселесі ерте замандарда ақ Шығыс философы Конфуцыздан бастап, ежелгі антикалық философтар (Платон, Аристотель, Сократ), орта ғасыр ойшылдары (Әл-Фараби, А.Иүгінеки, Ж.Баласағұни, Қ.Иассауи) қазақтың ағартушылары (Ш.Уәлиханов, Ы.Алтынсарин, А.Құнанбаев, Т.Тәжібаев, М.Жұмабаев, Ж.Аймауытов т.б) еңбектерінде [7-16] көрініс тапқан. Бұдан басқа да, біздің зерттеу жұмысымыз үшін «тұлға» мәнін қасиеттер тұрғысынан сипаттаған шет ел [18-20] және Ресейлік ғалымдарының [21-24] еңбектері маңызды болып табылады.

Аталған мәселе ғылыми әдебиеттерде жан-жақты қарастырылған. Қазақстанда мұғалімді кәсіби даярлаудың теориялық-практикалық негіздерін Х.Д.Хмель, М.Н.Сарыбеков, А.А.Калюжный, А.А.Бейсенбаева, Р.К.Бекмағамбетова, Н.Н.Хан, К.М.Беркімбаев, С.Н.Жиенбаева және т.б. [25-31] ғалымдар зерттеген.

Мұғалімдердің тұлғалық-кәсіби сапаларына қатысты мәселелер де зерттеуден тыс қалмаған. Педагогтардың өзіндік санасы мен эмоционалдық иілгіштігі (А.Де-Жуанс, Е.Наварро, Э.Ф.Зеер, Л.М.Митина, А.К.Бейсенбаева, З.Б.Мадалиева т.б), педагогикалық қабілеттері (В.Н.Гоноболін, Н.В.Кузьмина, В.А.Крутецкий т.б), кіріктірілген сапалары (А.К.Маркова, Б.С.Тлеубаева, К.Т.Жансүгірова, Х.Санфей, Е.Л.Ушер т.б), кәсіби құзыреттілігі (Л.Хьелл, Д.Зиглер, И.Ф.Исаев, А.Р.Тұрғанбаева, М.А.Абсатова, Г.И.Мұратова т.б), педагогикалық шығармашылығы (В.А.Кан-Калик, Н.Д.Никандров, Ұ.М.Әбдіғалбарова, Б.А.Тұрғынбаева т.б), өзін-өзі тәрбиелеуі, өзін-өзі дамытуы (А.А.Жайтапова, Б.К.Альмурзаева, Г.С.Сагаутдинова, С.Холландс, Д.В.Морисс т.б) және т.б сынды тұлғалық-кәсіби қасиеттері ғылыми тұрғыдан зерделенген.

ЖОО оқытушыларының кіріктірілген тұлғалық-кәсіби сапалары Ж.Ы.Намазбаева, Н.С.Ахтаева, Э.А.Орынбасарова, Г.С.Кусаметованың [32-35] еңбектерінде талданып, негізделген.

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Психология ғылыми зерттеу институтының білім беру субъектілерінің тұлғасын зерттеу нәтижелері бүгінгі таңда олардың жағымсыз қасиеттері көрсеткіштерінің (агрессивтілігі, фрустрациясы, ригидтілігі, стреске тұрақтылық деңгейлерінің төмендігі) басым екендігін көрсетті. Сондай-ақ, бұл зерттеулерде ЖОО оқытушыларының жасы ұлғайған сайын пәнді оқыту барысында студенттердің тұлғасын дамытуға емес, пәннің мазмұнын меңгертуге баса көңіл бөлінетіндігі айтылған.

Қазіргі жоғары білім беру жүйесіндегі үздіксіз туындап жатқан көпжоспарлы өзгерістер, яғни көлемді жаңалықтарды қабылдап, шұғыл игеру қажеттілігі, нақты бағыттардың болмауы, жұмыстың шамадан тыс жүктелуі педагогикалық іс-әрекеттегі оқытушылардың сана-сезімінің, стереотиптерінің, кәсіби іс-әрекетінде және өмір сүру салтында қондырғыларының түбегейлі өзгерісіне, еңбек әрекетін жүзеге асыру үшін жаңа жағдайларға бейімделу т.б сынды қиыншылықтарды тудырып отыр. Әсіресе, бүгінгі таңдағы білім берудің мақсатты, мазмұнды, процессуалды қызметтерінің жаңаруына сәйкес педагогикалық білім берудің технологиясы мен мазмұны, ұйымдастыру бағытындағы инновациялар ЖОО оқытушыларының шығармашылық, стандартты емес шешімдерді қабылдау, студенттермен тиімді өзара қарым-қатынас жасауға тұлғалық және кәсіби дайындығын жеткілікті деңгейін қамтамасыз етпейді.

Бұған қоса, бүгінгі күннің тәжірибесі педагогикалық әрекеттің объективті жағы үнемі білім беру субъектілерімен жетілдіріліп, дамытылып отырылғанымен, алайда осы үдерістің тиімділігінің маңызды шарты субъективті, яғни тұлғалық-кәсіби қасиеттерін дамыту және түзету мәселесінің маңыздылығы әлі де болса өз деңгейінде толыққанды зерттелмегенін бірқатар зерттеу жұмыстарында байқадық.

Аталғандардың әсерінен маман бойында агрессия, агрессивті мінез-құлық, мазасыздану, кәсіби стресс, фрустрация, ішкі терең дағдарыс қалыптасады, бұл қасиеттер ЖОО оқытушыларының психоэмоционалды

күйлеріне әсер етіп, бейімделе алмаушылығын арандатып, әлеуметтік-психологиялық жайсыздық сезімдерді тудыратын кәсіби деформациямен анықталып отыр [36-37].

Бұл өз кезегінде оқытушылардың интеллектуалды-шығармашылық әлеуетін тежеп, маңыздысы - студенттік ортада үйлесімді психологиялық жағдайды ұйымдастыруға кедергі келтіреді.

Кәсіби іс-әрекетпен байланысты жағымсыз үдерістер тұлғаның өзгерісінде бейнеленетін кәсіби деформация мәселесі тұлғаның кәсіби тұрақтануында үлкен мәнге ие. Болашақ маманның тұлғасын қалыптастыру барысындағы ЖОО оқытушының рөлін жете бағаламауға болмайды, өйткені кәсіби іс-әрекетте пайда болатын деформация патологиялық деформацияға ұласып, тұлғаның жекелігін бұзатыны анықталған.

Осы айтылып өткендер, ЖОО оқытушыларының тұлғалық-кәсіби қасиеттерін дамытуда мынадай қарама-қайшылықтардың бар екендігін көрсетті:

– ЖОО-да педагогикалық іс-әрекеттегі қарым-қатынасты ізгілендіру қажеттілігі мен оқытушылардың басым бөлігінің оны жүзеге асыра алмауы арасында;

– ЖОО-ның педагогикалық іс-әрекеттегі қарым-қатынасты ізгілендіруде оқытушылардың тұлғалық-кәсіби қасиеттерін тұтастық тұрғыдан зерттеу қажеттілігі мен оның ғылыми-практикалық тұрғыдан жеткіліксіз зерттелгендігі арасында;

– ЖОО оқытушыларының тұлғалық-кәсіби қасиеттерін тұтастық тұрғыдан қарастыруда өзін-өзі белсендірудің маңыздылығы мен оның ғылыми-әдіснамалық негіздерінің жасалмауы арасында;

– ЖОО оқытушыларының тұлғалық-кәсіби қасиеттерін дамытуға арналған психотехнологияны қолдану қажеттілігі мен олардың жеткілікті өңделмеуі, сонымен қатар мақсатты, жүйелі жүзеге асырылмауы арасында.

Ғылыми әдебиеттер мен практиканы талдау барысы ЖОО оқытушыларының тұлғалық-кәсіби қасиеттерін тұтас тұрғыдан зерттеудің және кешенді психологиялық көмек көрсету қажеттілігінің маңыздылығының айқындалуы зерттеу проблемасын тудырды. Бұл өз кезегінде оқытушылардың бойынан көрініс алып қалатын жағымсыз қасиеттерді болдырмау білім беру үдерісін әлеуметтік-психологиялық тұрғыдан кешенді қамтамасыздандыруға арналған ғылыми-әдістемелік құралдарды талап етеді.

Осы аталған қарама-қайшылықтардың және проблеманың шешімін табу зерттеу тақырыбын «**Білім беру субъектілерінің тұлғалық-кәсіби қасиеттерін дамыту**» - деп таңдауымызға негіз болды.

Зерттеудің мақсаты. ЖОО оқытушыларының тұлғалық-кәсіби қасиеттерін дамытудың ерекшеліктерін ғылыми тұрғыдан негіздеу, психотехнологиялық дамытушы-түзетуші бағдарламасын және әдістемесін жасау, оның тиімділігін эксперимент жүзінде тексеру.

Зерттеудің нысаны. ЖОО оқытушы тұлғасының даму үдерісі.

Зерттеудің пәні. Білім беру субъектісі – ЖОО оқытушыларының тұлғалық-кәсіби қасиеттерін дамыту.

Зерттеудің негізгі болжамы. Егер ЖОО оқытушыларының тұлғалық-кәсіби қасиеттерін дамытудың ғылыми-әдіснамалық негіздері анықталса, тұлғалық-кәсіби қасиеттерін дамытуға арналған психотехнологиялық дамытушы-түзетуші бағдарлама жасалса, онда маманның үдемелі өзін-өзі белсендіруіне қажеттілігі қамтамасыз етіледі, өйткені бұл білім беру үдерісін ізгілендіруде қажет.

Зерттеудің міндеттері:

1. «Тұлға» ұғымының мәнін ашу арқылы зерттеудің әдіснамалық тұғырларын анықтау.
2. ЖОО оқытушыларының «тұлғалық-кәсіби қасиеттері» түсінігінің мәнін, құрылымын анықтау және оларға сипаттама беру.
3. ЖОО оқытушыларының тұлғалық-кәсіби қасиеттерінің ерекшеліктерін ғылыми-эксперименттік тұрғыдан негіздеу.
4. ЖОО оқытушыларының тұлғалық-кәсіби қасиеттерін дамытуға арналған психотехнологиялық дамытушы-түзетуші бағдарламасын, оны жүзеге асырудың әдістемесін жасау және тиімділігін эксперимент жүзінде тексеру.

Зерттеу әдістері: Зерттеу жұмыстарын жүзеге асыруда **теориялық** (философиялық, психологиялық, педагогикалық және ғылыми-әдістемелік әдебиеттерді талдау, қорытындылау, салыстыру, синтездеу, топтастыру); **эмпирикалық** (сауалнама, әңгімелесу, бақылау, тест, тәжірибелік-эксперименттік жұмыстар: анықтаушы және қалыптастырушы эксперимент) **статистикалық** (зерттеу нәтижелерінің сенімділігін математикалық-статистикалық тұрғыдан өңдеу) әдістер қолданылды.

Зерттеудің теориялық негіздері: мұғалімдерді кәсіби даярлау мәселелері (А.А.Бейсенбаева, Н.Д.Хмель, Н.С.Ахтаева, А.К.Маркова, Л.М.Митина, Ұ.М.Әбдіғапбарова және т.б.), субъект-субъектілік тұғыр (Н.Н.Хан, А.Р.Ерментаева, И.А.Зимняя, В.А.Демченко), тұлғаның психологиялық қорғанысы туралы тұжырымдама (З.Фрейд), тұлғалық өсуді психологиялық қамтамасыздандыру (И.В.Вачков, Ж.Ы.Намазбаева, Т.А.Подольской, А.И.Шнейдер).

Зерттеудің әдіснамалық негіздері: тұлғаны зерттейтін тұтастық тұғыр (Л.С.Выготский), субъект-субъектілік тұғыр (Н.Н.Хан, А.Р.Ерментаева, И.А.Зимняя, В.А.Демченко), жүйелік-іс-әрекеттік тұғыр (А.Н.Леонтьев, Б.Г.Ананьев), кешендік тұғыр (Ж.Ы.Намазбаева), ізгілендіру тұғыр (А.Маслоу, К.Роджерс, А.А.Бейсенбаева).

Зерттеу жұмысының жетекші идеясы: ЖОО оқытушыларының тұлғалық-кәсіби қасиеттері олардың өзін-өзі белсендіруге қажеттілігінің деңгейлерін жоғарылату мен тұтас тұлғалық өсуге бағытталған ғылыми негізде дайындалған психотехнологияларды мақсатты және жүйелі қолдану барысында үдемелі дамиды.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы және теориялық мәнділігі:

1. ЖОО оқытушыларының «тұлғалық-кәсіби қасиеттері» түсінігінің мәні мен құрылымы анықталды және оларға сипаттама берілді.

2. ЖОО оқытушыларының тұлғалық-кәсіби қасиеттерінің ерекшеліктері теориялық тұрғыдан негізделді.

3. ЖОО оқытушыларының тұлғалық-кәсіби қасиеттерін дамытуға арналған психотехнологиялық дамытушы-түзетуші бағдарламасы және оны жүзеге асыру әдістемесі жасалды.

Зерттеудің практикалық маңыздылығы:

- ЖОО оқытушыларының тұлғалық-кәсіби қасиеттерін дамытуға бағытталған психотехнологиялық дамытушы-түзетуші бағдарламасы жасалды;

- «Интеграцияланған пән мұғалімдерін дайындау» атты оқу-әдістемелік құралы, «Модернизация жағдайында кәсіби-педагогикалық кадрларды даярлау» атты оқу құралы, «Білім беру субъектілерін тұлғалық-кәсіби дамыту» бойынша тренингтік жинақ жасалды.

- Автордың жасаған психотехнологиялық дамытушы-түзетуші бағдарламасын және оны жүзеге асыру әдістемесін жоғары және арнаулы орта оқу мекемелерінде, педагог мамандарын даярлауда және республикалық, аймақтық мұғалімдердің кәсіби білімін жетілдіру институттарында семинарлар, тренингтер жүргізуде пайдалануға болады.

Қорғауға ұсынылатын негізгі қағидалар:

1. ЖОО оқытушылары білім беру субъектісі тұрғысынан тұлғалық-кәсіби қасиеттерге ие. Оның құрамын өзін-өзі белсендіру контексіндегі тұлғалық, кәсіби-танымдық, әлеуметтік-қарым-қатынас және эмоционалды компоненттер құрайды.

2. ЖОО оқытушыларының тұлғалық-кәсіби қасиеттерінің дамуы субъект-субъектілік қатынастарда өзара бір-бірімен тығыз байланысты жүзеге асырылады. Осы байланыстар өзін-өзі белсендіруінің төмен, орташа және жоғары деңгейлеріне тән тұлғалық-кәсіби қасиеттердің ерекшеліктерімен анықталады.

3. ЖОО оқытушыларының білім беру субъектілері тұрғысынан тұлғалық-кәсіби қасиеттері дамуының нәтижелі іске асуы тұлғалық өсуге бағытталған психотехнологиялық дамытушы-түзетуші бағдарламаны мақсатты және жүйелі қолданудан талап етіледі.

Зерттеудің кезеңдері:

Теориялық (2012-2013) – зерттеу проблемасының әдіснамалық және жалпы ғылыми негіздері анықталды, зерттеудің базалық ұғымдары қарастырылған педагогикалық, психологиялық еңбектерге талдау жасалды, шетелдік және отандық тәжірибелер жүйеге келтірілді. Жұмыстың ғылыми аппараты анықталып, эксперименттік зерттеу жұмыстарын ұйымдастыру әдістемесі жасалды. Оқытушылардың тұлғалық-кәсіби қасиеттерін зерттеудің амалдары анықталды

Эксперименттік (2013-2014) – оқытушылардың тұлғалық-кәсіби қасиеттерінің ерекшеліктері зерттелінді. Тұлғалық-кәсіби қасиеттердің өзара байланыстарын анықтап, инновациялық психотехнология бағдарламасы даярланды және нәтижелердің тиімділігі тексерілді.

Қорытындылау (2014-2015) – оқытушылардың тұлғалық-кәсіби қасиеттерін зерттеу бойынша теориялық және эксперименттік зерттеу кезеңдерінің нәтижелері қорытындыланды. Диссертацияның мазмұны ғылыми мақалаларда жарияланды және семинарларда талқыланды. Зерттеудің нәтижелері жүйеленіп, қорытындыланды. Нәтижелер диссертацияның мазмұнына еңгізіліп, тиісті тұжырымдар жасалып, ұсыныстар берілді.

Зерттеу базасы: Экспериментке барлығы 100 студент және 174 ЖОО оқытушылары қатысты (Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті (87 оқытушы, 100 студент), С.Бәйішев атындағы университеті (37 оқытушы), М.Оспанов атындағы Батыс – Қазақстан медицина университеті (50 оқытушы)).

Алынған зерттеулердің дәйектілігі және сенімділігі:

Диссертацияның теориялық-әдіснамалық тұғырлары, эксперименттік зерттеу нәтижелері 2012-2015 жылдар аралығында келесі отандық және шетелдік басылымдарда жарық көрді: «Жоғары оқу орынынан кейінгі білім беру жағдайындағы ғылыми-педагогикалық әлеуетті дайындаудың өзекті мәселелері» атты халықаралық ғылыми-практикалық конференцияда (Алматы., 2012); Россия и Европа: связь культуры и экономики, Материалы VII международной научно-практической конференции (Прага, Чешская республика., 2013); «Білім әлеуметтануы» Екінші Халықаралық симпозиум материалдары жинағы (Алматы., 2013); «Инновация және білім беру технологиялары» халықаралық ғылыми-практикалық конференция, (Жетісай., 2014), Обучение и воспитание: методика и практика 2014/2015 учебного года, XIX Халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдар жинағы (Новосибирск., 2015).

Жарияланымдар. Диссертация нәтижелері бойынша 14 еңбек жарияланды, оның ішінде Scopus базасына кіретін журналдарда – 2, Халықаралық ғылыми-практикалық конференцияларда – 4, Халықаралық симпозиум материалдарында – 1, ҚР БҒСБК-мен ұсынылған журналдарда – 4 мақала жарық көрді. 1 – оқу-әдістемелік құрал, 1 – әдістемелік құрал, 1 – тренингтік жинақ басылым көрді.

Диссертацияның құрылымы. Диссертация кіріспеден, екі тараудан, қорытындыдан, пайдаланылған әдебиеттер тізімі мен қосымшалардан тұрады. Жалпы көлемі – 169 бет, 22 кесте және 8 суреттен тұрады.

Кіріспе бөлімінде зерттеу тақырыбының көкейкестілігі негізделеді, зерттеудің нысаны, пәні, мақсаты, міндеттері, жетекші идеясы, әдіснамалық-теориялық негіздері, әдістері, кезеңдері, ғылыми жаңалығы мен теориялық және практикалық маңыздылығы, ғылыми болжамы, қорғауға ұсынылатын қағидалары анықталады.

«Білім беру субъектілерінің тұлғалық-кәсіби қасиеттері дамуының теориялық - әдіснамалық негіздері» атты бірінші тарауда философиялық, психологиялық және педагогикалық әдебиеттердегі тұлға мәселесінің зерттелу жағдайына талдау жасалу негізінде «тұлға» ұғымының білім беру субъектісі тұрғысындағы мәні ашылады. ЖОО оқытушылардың

кәсіби іс-әрекетінің ерекшеліктері, атқаратын қызметтері және маңызды тұлғалық-кәсіби қасиеттерінің мәні қарастырылған отандық және шетелдік әдебиеттер мен тәжірибелерге талдау жасалды. Оқытушылардың тұлғалық-кәсіби қасиеттерін дамыту мәселесінің әдіснамалық тұғырлары айқындалды. «Сапа», «қасиет» ұғымдары нақтыланды. ЖОО оқытушыларының білім беру субъектісі тұрғысындағы тұлғалық-кәсіби қасиеттеріне, оның негізін құрайтын кәсіби деформацияға және өзін-өзі белсендіру ерекшеліктеріне сипаттама берілді. ЖОО оқытушыларының тұлғалық-кәсіби қасиеттерін дамуындағы өзін-өзі белсендірудің мәні мен маңызы айқындалды.

«Білім беру субъектілері - ЖОО оқытушыларының тұлғалық-кәсіби қасиеттері дамуын эксперименттік зерттеу» атты екінші тарауда зерттеудің эксперимент жұмысын ұйымдастырудың мазмұны мен әдістері мазмұндалады. ЖОО оқытушыларының тұлғалық өсуіне бағытталған психотехнологияның дамытушы-түзетуші бағдарламасының мазмұны жасалады, мәні сипатталады. Оны қолдану әдістері іріктеледі, әдістемесі жасалады. Анықтау және қалыптастыру экспериментінің нәтижелері талданады, даму динамикасы көрсетіледі. Оқытушылардың тұлғалық-кәсіби қасиеттерін дамытудың психотехнологиялық дамытушы-түзетуші бағдарламасының тиімділігі тексеріліп практикалық-зерттеу жұмыстың мазмұны және оның нәтижелері қорытылады.

Қорытынды бөлімде теориялық және эксперименттік жұмыстың нәтижелеріне негізделген қорытындылар мен ұсыныстар берілді.

Қосымшада ЖОО оқытушыларына жүргізілген сауалнамалар, әдістемелердің сұрақтары, ЖОО оқытушыларының тұлғалық-кәсіби қасиеттерінің көрсеткіштері және Спирмен критериясының нәтижелері берілді.